

Fıkıh Literatüründeki Siyer Rivayetlerinin Güvenilirliği Problemi: Urve'den Ebû Ubeyd'e Siyerin İntikali*

Saffet Kurt

Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Sakarya/Türkiye
kurts@29mayis.edu.tr, <https://orcid.org/0009-0001-4280-6550>

Levent Öztürk

Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, Sakarya/Türkiye
leventozturk@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0002-4741-0125>

Araştırma Makalesi

Süreç

Geliş Tarihi: 01.01.2025

Kabul Tarihi: 05.05.2025

Yayın Tarihi: 15.06.2025

İntihal

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Finansman: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.

Yazar Katkıları:

Çalışmanın
Tasarlanması: SK (%70),
LÖ (%30) Veri
toplanması: SK (%70) LÖ
(%30) Veri Analizi: SK
(%50), LÖ (%50)
Makalenin Yazımı: SK
(%70) LÖ (%30) Makale
Gönderimi ve Revizyonu:
SK (%50), LÖ (%50).

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Telif Hakkı

© Saffet KURT - Levent
ÖZTÜRK | Creative
Commons Attribution-
Noncommercial 4.0 (CC
BY-NC) International
License

Atıf

Kurt, Saffet - Öztürk, Levent. "Fıkıh Literatüründeki Siyer Rivayetlerinin Güvenilirliği Problemi: Urve'den Ebû Ubeyd'e Siyerin İntikali". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 8/1 (2025), 206-222.
<https://doi.org/10.52637/kiid.1611295>

Öz

Çalışma, fıkıh eserlerinde siyer rivayetlerine niçin yer verildiğini ve Ebû Ubeyd'in (öl. 224/838) *Kitâbü'l-Emvâl*'inde bulunan Urve b. Zübeyr'e (öl. 94/713) ait siyer rivayetlerinin aktarım sürecini analiz etmektedir. Hadislerin en erken 100/719 yılına tarihlendiği görüşü, bazı araştırmacılar tarafından fıkıh eserlerindeki siyer malzemesi için de geçerli kabul edilmektedir. Bu bağlamda iki farklı görüş öne çıkmaktadır. Joseph Schacht'ın (öl. 1969) öncülüğünü yaptığı grup, bu verilerin en erken hicrî ilk asra tarihlendiğini ve sahih olmadıklarını öne sürmektedir. İkinci grupta yer alan Andreas Görke ve Marco Schöller, söz konusu rivayetlerin ilk râvilerine ait olmalarından dolayı güvenilir olduklarını ifade etmekle birlikte sonraki aktarım süreçlerinin titiz olmadığını ileri sürerek metinlerin değişime uğramış olabileceğini iddia etmektedirler. Bu makalenin amacı ise Urve'den Ebû Ubeyd'e kadar her bir râvinin verilerini nerede ve hangi edâ yöntemiyle elde ettiğini *cerh-ta'dîl* ile *tabakât* eserlerindeki biyografilerinden hareketle tespit etmektir. Araştırma, Urve'nin 18 siyer rivayetini mercek altına almaktadır. Söz konusu rivayetlerden dördü oğlu Hişâm (öl. 146/763), onun evlatlığı Ebû'l-Esved (öl. ?) ve geriye kalan dördü, öğrencisi İbn Şihâb ez-Zühri (öl. 124/742) tarikiyle Ebû Ubeyd'e ulaşmaktadır. Çalışma, Urve'nin ve Urve'den sonraki her bir râvinin hangi edâ yöntemiyle bilgi edindiğini ve öğrencilerin hocalarıyla nerede karşılaştığını tespit eder. Siyer malzemesini kıraat yöntemiyle elde eden Urve'nin öğrencilerinin söz konusu verileri öğrencilerine münâvele, icâzetli kitâbet ve semâ yöntemleriyle aktardıklarını belirlemeye çalışmaktadır. Açıkça edâ yönteminin belirtilmediği fakat hoca-talebe karşılaşmasının gerçekleştiği aktarımlarda semâ veya kıraat metodunun olabileceğini varsaymaktadır. Makale, Ebû Ubeyd'in ise ilgili verileri Bağdat, Kûfe ve Mısır'da semâ veya kıraat yöntemiyle elde ettiğini saptamaktadır. Netice itibarıyla araştırma, Urve'nin siyer rivayetlerinin Ebû Ubeyd'e kadar hangi yöntemlerle nakledildiğini takip etme ve ilgili verilerin tutarlı bir nakil sürecinden geçtiğini ortaya koyma amacındadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Fıkıh Literatürü, İsnad, Urve b. Zübeyr, Ebû Ubeyd.

* Bu çalışmayı değerlendirerek kıymetli görüş ve önerileriyle katkı sunan Prof. Dr. Ahmet Yücel, Prof. Dr. Halit Özkan ve Arş. Gör. Ömer Faruk Maden'e teşekkür ederiz. Ayrıca Almanca kaynaklara ulaşmamıza vesile olan Dr. Ahmet Aytepe'ye ve yazım sürecinde desteğini esirgemeyen Zekeriya Sarı'ya müteşekkirimiz.

The Reliability Problem of Sīrah Narrations in Fiqh Literature: The Transmission of Sīrah from ‘Urwah to Abū ‘Ubayd*

Saffet Kurt

Ph.D. Candidate, Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of Islamic History and Arts, Sakarya/Türkiye
kurts@29mayis.edu.tr, <https://orcid.org/0009-0001-4280-6550>

Levent Öztürk

Prof., Sakarya University, Faculty of Theology, Department of Islamic History, Sakarya/Türkiye
leventozturk@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0002-4741-0125>

Research Article

History

Received: 01.01.2025

Accepted: 05.05.2025

Published: 15.06.2025

Plagiarism

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Funding: The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Author Contributions:

Conceiving the Study: SK (%70), LÖ (%30) Data collection: SK (%70) LÖ (%30) Data Analysis: SK (%50), LÖ (%50) Writing up: SK (%70) LÖ (%30) Submission and Revision: SK (%50), LÖ (%50).

Competing Interests: The author declare that have no competing interests.

Copyright

© Saffet KURT - Levent ÖZTÜRK | Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 (CC BY-NC) International License

Cite as

Kurt, Saffet - Öztürk, Levent. "The Reliability Problem of Sīrah Narrations in Fiqh Literature: The Transmission of Sīrah from ‘Urwah to Abū ‘Ubayd." *Journal of Kocatepe Islamic Sciences* 8/1 (2025), 206–222.
<https://doi.org/10.52637/kiid.1611295>

Abstract

This study investigates why Sīrah narrations are included in fiqh literature and analyzes the transmission process of narrations attributed to ‘Urwah ibn al-Zubayr (d. 94/713) as found in Abū ‘Ubayd’s (d. 224/838) *Kitāb al-Amwāl*. The view that hadiths can be dated no earlier than the first century AH is extended by some researchers to Sīrah material in fiqh texts. Two main perspectives shape this discussion. The first, led by Joseph Schacht (d. 1969), argues that these narrations can be dated to the first century AH at the earliest and considers them inauthentic. The second, represented by Andreas Görke and Marco Schöller, suggests that while these narrations are reliable due to their attribution to early transmitters, subsequent transmission processes may not have been meticulous. This study aims to determine where and how each narrator from ‘Urwah to Abū ‘Ubayd acquired these narrations and the methods they used, relying on biographical information from *jarḥ wa-ta’dīl* and *ṭabaqāt* literature. It focuses on 18 narrations attributed to ‘Urwah, of which 4 were transmitted through his son Hishām (d. 146/763), 10 through his adopted son Abū al-Aswad (d. ?), and 4 through his student Ibn Shihāb al-Zuhrī (d. 124/742). The study finds that these narrators used methods such as *qirā’ah*, *samā’*, and *munāwala* to transmit ‘Urwah’s narrations. In cases where explicit methods are not stated but teacher-student interactions are recorded, the use of *samā’* or *qirā’ah* is presumed. The findings also show that Abū ‘Ubayd likely obtained these narrations through *samā’* or *qirā’ah* in Baghdad, Kūfa, and Egypt. In conclusion, the research traces the transmission process of ‘Urwah’s narrations to Abū ‘Ubayd and demonstrates that they followed a consistent and reliable transmission process.

Keywords: Islamic History, Fiqh Literature, Isnād, ‘Urwah b. al-Zubayr, Abū ‘Ubayd.

* We would like to express our sincere gratitude to Prof. Dr. Ahmet Yücel, Prof. Dr. Halit Özkan, and Research Assistant Ömer Faruk Maden for their valuable feedback and contributions to this study. We are also thankful to Dr. Ahmet Aytepe for facilitating access to German sources, and to Zekeriya Sari for his unwavering support during the writing process.

Giriş

Müslüman ulemâ, mevzû rivayetleri tespit edip sahih olanları ayırt etmek için henüz hicrî birinci asrın ortalarında isnad olarak ifade edilen râvî zincirinin oluşturulmasını önerir.¹ Bu tekniğin kabul görmesi neticesinde râvîlerin güvenilirliğine dair çeşitli bilgiler vermeyi amaçlayan *cerh ve ta'dîl*² ile biyografileri hakkında veri sunan *tabakât*³ literatürü teşekkül eder.

Ortaya konan bu sistem, 2/8. asırdan itibaren çeşitli zümrelerce eleştirilir. Mesela sûfler, senedde yer alan râvîler hakkında konuşmanın dinin yasak kıldığı gıybet alanına girdiğini öne sürerlerken⁴ Mu'tezile ekolü muhaddislerin, cerh ettikleri râvîlerden hadis almalarının çelişki içerdiğini söyler.⁵ Batıda ise sened ve metin analizinden hareketle müsterek râvî teorisi öne sürülür.⁶ Bu teori, isnadın kendisinden sonra çoğaldığını, râvînin metni uydurduğunu ve sahte bir isnadla Hz. Peygamber'e ulaştırdığını kanıtlamaya çalışır.⁷ Bununla birlikte isnadla aktarılan bilginin herhangi bir gerçekliğe sahip olmadığını savunan ve "revizyonist" olarak isimlendirilen araştırmacılar da vardır. Bu ekol, sadece rivayet malzemesi dışındaki kaynakları kullanarak yeni bir tarihî kurgu inşa etmeyi hedeflemektedir.⁸

Söz konusu tartışmalar çerçevesinde Hz. Peygamber'in eylemlerine dair bilgi sunan siyer rivayetleri de mercek altına alınır. Araştırmacıların bu hususta ikiye ayrıldığı görülmektedir. Aşağıda ele alınacağı üzere bir grup, söz konusu rivayetlerin sahih olmadığını savunurken diğer grup ise bu malzemenin hicrî ilk asırdan sonra uydurulmadığını ve metinlerin ilk râvisine ait olduğunu ifade eder. Ancak onlar, bu metinlerin tutarlı bir aktarım sürecinden geçmediğini, sadece ilk râviye ait olmalarından dolayı otantik/sahihsiz olarak ifade edebileceklerini söylemektedirler. Dolayısıyla tartışma, rivayet malzemesinin ilk râviden itibaren nasıl ve kimler aracılığıyla nakledildiğiyle ilişkilidir.

Makalede Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (öl. 224/838) tarafından kamu maliyesi alanında bir fıkıh kitabı olarak telif edilen *Kitâbü'l-Emvâl*'de yer alan Urve b. Zübeyr'in (öl. 94/713) siyer rivayetlerini niçin kullandığı ve bu malzemenin Ebû Ubeyd'e kadar nasıl yaygınlık kazandığı üzerinde durulacaktır. İncelemeye senedin sonundan yani Hz. Peygamber'e yakın olan taraftaki esas kaynak olan hocadan başlanılacak, ilk önce hocanın bilgiyi nasıl elde ettiği ortaya konacak, sonrasında bu malzemeyi öğrencisine nerede ve hangi edâ yöntemiyle aktardığı tespit edilecektir. Böylece ilgili rivayetin İslâm dünyasında nasıl yaygınlık kazandığı da ortaya çıkmış olacaktır. Hoca ve talebe arasındaki iletişimin nasıl geliştiğini takip etmek için *tabakât* ve *cerh-ta'dîl* eserleri taranacak, sonrasında kendi açıklamalarından, eğer yoksa üçüncü şahısların ifadelerinden hareketle yorum yapılacaktır.

1. Fıkıh İlminde Siyer Rivayetlerinin Yeri

Sahihsiz rivayetlere dayanarak Hz. Peygamber'in yaşantısından hüküm istinbat etmeyi amaçlayan fıkıh ilmi, dolaylı olarak siyer sahasının inceleme alanına girebilecek rivayetleri kullanır. Bundan dolayı söz konusu iki ilmi bir araya getiren ortak noktanın "sünnet" kavramı olduğu söylenir.⁹ Sünnetin burada oynadığı rol hakkında ise iki farklı iddia öne sürülmektedir. Bunlardan birincisi müslüman ulemâ tarafından benimsenmektedir. Buna göre sahâbe devrinden itibaren karşılaşılan herhangi bir hukuki problemin çözümü, ilk önce Kur'an'daki âyetlere, daha sonra Hz. Peygamber'in sünnetine bakılarak çözülmeye çalışılmıştır.¹⁰ Bu sebeple erken dönemde fakihler, hataya düşmekten korunduğu için Hz. Peygamber'den

¹ bk. İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü (Şekil ve Örneklerle)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 29-34. Rivayetlerin senedlerinin sorgulamasının ne zaman başladığı hakkında üç farklı iddia öne sürülmektedir. Bu kaynak soruşturması, ilk iddiaya göre Hz. Peygamber henüz vefat etmeden, ikincisine göre Hz. Osman'ın hilafetinin ikinci yarısında (29-35/650-656) ve üçüncüsüne göre ise 41/661 yılı civarında başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmed Yücel, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2020), 42-47.

² bk. Emin Âşıkutlu, "Cerh ve Ta'dîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 394; Yücel, *Hadis İstilahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, 46-47.

³ Adnan Demircan, "Biyografik Eserler", *İslam Tarihi Kaynakları*, ed. Adnan Demircan (İstanbul: Mana Yayınları, 2019), 69.

⁴ Muhammed Enes Topgöl, *Rivayetten Râviye: Cerh-Ta'dîl Hükümleri Nasıl Oluşturdu?* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2019), 37.

⁵ Topgöl, *Rivayetten Râviye*, 39. Yazar, söz konusu iddiaların "mesleki anlamda hadis ilmiyle ileri düzeyde meşgul olmayan kimseler tarafından dile getirildiğini" düşünür. Ayrıntılı bilgi için bk. Topgöl, *Rivayetten Râviye*, 50-55.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Gualtherus Hendrik Albert Juynboll, *Oryantalistik Hadis Araştırmaları*, çev. Mustafa Ertürk (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020); Salih Özer, *İsnad Analiz Yöntemleri: G.H.A. Juynboll, Joseph Schacht, Herald Motzki* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017); Fatma Kızıl, *Müsterek Râvî Teorisi ve Tenkidi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019).

⁷ Harald Motzki, *İsnad ve Metin Bağlamında Hadis Tarihçesi ve Metotları* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2011), 124-125; Kızıl, *Müsterek Râvî Teorisi ve Tenkidi*, 31; Fatma Kızıl, *Oryantalistiklerin Hadislerin Menşeiini Tespite Yönelik Yöntemleri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 65.

⁸ bk. Patricia Crone - Michael Cook, *Hagarism: The Making of the Islamic World*, Cambridge University; Cambridge: Cambridge University (London: Cambridge University Press, 1977), 3-34. Ayrıca bk. Robert Hoyland, "Writing the Biography of the Prophet Muhammad: Problems and Solutions", *History Compass* 5/2 (Mart 2007), 590-596.

⁹ Nuri Kahveci, *İslâmî İlimlerde Fıkıh-Siyer İlişkisi*, ed. Feyza Betül Köse (Kahramanmaraş: SAMER, 2019), 81.

¹⁰ *Muâz hadisi* olarak bilinen rivayette da anlatıldığı üzere Muâz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken: "Sana gelen bir davanın çözümünü Kur'an'da bulamazsan neye göre hüküm vereceksin?" diye sorduğunda Muâz'ın: "Rasûlullah'ın sünnetine göre hüküm veririm."

sâdır olan sözlerin kesin bilgi ifade ettiğini, dolayısıyla sözlerine uymanın ümmete farz olduğunu söylemişler.¹¹ Dolayısıyla yeri geldikçe Hz. Peygamber hakkında nakledilen malzemeyi kronolojik olarak inceleyen siyer ilminin inceleme sahasına başvurmuşlardır. Nitekim Ebû Ubeyd'in ya isnadlarda ismen anarak ya da *ehlü'l-ma'rifeti bi'l-meğâzi*,¹² *ehlü'l-ilmî bi'l-meğâzi*,¹³ *fi'l-meğâzi*¹⁴ ifadeleriyle siyer âlimlerine atıfta bulunması bu durumu açıklar.

Öne sürülen ikinci iddia ise birtakım oryantalist araştırmacılara ait olup buna göre rivayetler “geriye yansıtma” yöntemi neticesinde suni bir şekilde gelişim göstermiştir. Bu tezi ilk olarak Ignaz Goldziher (öl. 1921) öne sürmüştü,¹⁵ onun çalışmalarından esinlenen Henri Lammens (öl. 1937) ise devam ettirmiştir. Lammens'e göre siyer malzemesi hadislerden türetilmiş, Kur'an'dan gelen imalar hikayelere dönüştürülmüş, dogmatik ve fıkhi hadisler toplanmış ve kronolojik olarak sıralanmıştır. Böylece “tarihî hakikat paketleri” şeklinde bir araya getirilip Hz. Peygamber'in biyografisi oluşturulmuştur.¹⁶

Goldziher'in düşüncelerini benimseyen Joseph Schacht (öl. 1969), iddiaları daha ileriye taşımış ve ahkâm hadislerini mercek altına almıştır.¹⁷ Schacht'a göre Hz. Peygamber'in hukuki davranışını içeren metinler daha sonraları uydurulmuş olup en erkeni ancak 100/719 tarihine kadar geriye götürülebilir.¹⁸ Erken devirde kullanılan “sünnet” kavramının Hz. Peygamber'le bir anlam bağı yoktur. Siyasi olup Hz. Ebû Bekir (öl. 13/634) ile Hz. Ömer'in (öl. 23/644) bilhassa iktisadi politikaları manasını taşımaktadır.¹⁹ Onun başlıca iddiasına göre İslâm öncesinde var olan uygulamalar metinleştirilip Hz. Peygamber ve sahâbilerine dayandırılarak “ahkâm hadisleri” meydana getirilmiş,²⁰ sened zincirleri de devam eden süreçte geliştirilmiştir.²¹ Schacht, İslâm'dan önce var olan uygulamaların İslâmîleşme sürecinde tarihî rivayetlerle ahkâm hadisleri arasında bir bağ olduğunu söyler. Bu ilişkinin karşılıklı ilerlediğini, tarihî haberlerin ahkâma arka plan sunarken hukuki hadislerin de siyer rivayetlerine dahil olduğunu iddia eder.²² Schacht'ın “On Mûsâ ibn Uqba's Kitâb al-Maghâzî” adlı makalesinde aşırı şüpheli yaklaşımlarının siyer rivayetleri için de geçerli olduğunu açıkça belirttiği söylenir.²³ Siyer rivayetlerinin çoğunluğunun tefsir kaynaklı olduğunu düşünen Patricia Crone (öl. 2015), tefsir kaynaklı olmayan diğer siyer rivayetlerinin sonraki neslin dinî eğilimlerini yansıtan hukuki hadisler olduğunu ifade ederek Schacht'a atıfta bulunur.²⁴

Siyer rivayetlerinin geriye yansıtılarak uydurulmadığını düşünen Batılı araştırmacılar da vardır. Mesela John Edward Wansbrough (öl. 2002), siyer ilmini “genişletilmiş Kur'an tefsiri” olarak niteler²⁵ ve sünnet kavramını “erken müslüman toplumun uygulaması” olarak tanımlar.²⁶ Wansbrough, üslup açısından siyerden sünnete geçişi, Hz. Peygamber'in hayatının anlatılmasından örnekliğinin vurgulanmasına geçiş

demesi üzerine Hz. Peygamber: “Allah'ın elçisinin elçisini başarılı kılan Allah'a hamd olsun.” ifadesini kullanarak onu tasdik etmesi bu durumu teyit eder. bk. Ebû İshâ Muhammed b. İshâ et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk. Heyet (Kahire: Dâru't-Te'sîl, 1435/2015), 3/453.

¹¹ bk. Mustafa es-Sibâi, *es-Sünnetü ve Mekânetuhâ fi't-teşrî'i'l-İslâmiyyi* (Kahire: Dâru's-Selâme, 2017), 434.

¹² Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm el-Herevî el-Ezdî, *Kitâbü'l-Emvâl*, thk. Muhammed Halîl Herrâs (Mısır: Mektebetü'l-Külliyati'l-Ezheriyye; Darü'l-Fikr, 1981/1401), 129, 240, 279.

¹³ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 175, 181.

¹⁴ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 115.

¹⁵ Goldziher'in en temel iddiasına göre Hz. Peygamber'den sonra cereyan eden olaylarda tarafların propagandaları rivayet formatına getirilir ve metin güvenilir râviler silsilesine eklenilerek Hz. Peygamber'e nispet edilir. Böylece siyasi erk/ler dinin nüfuzunu kullanarak politik kararlarının meşruluğunu temin eder. bk. Ignaz Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, çev. Mehmed Said Hatiboğlu - Cihad Tunç (Ankara: OTTO Yayınları, 2019), 2/56–69. Bir başka ifadeyle hadisler, İslâm'ın erken tarihine dair sahih bilgi sunmaktan ziyade sonraki dönemlerde toplum içerisinde çıkmış temayüllerin birer şahitleridir. bk. Goldziher, *İslam Kültürü Araştırmaları*, 2/20.

¹⁶ Hoyland, “Writing the Biography of the Prophet Muhammad: Problems and Solutions”, 3. Ayrıntılı bilgi için bk. Henri Lammens, “Qoran et tradition, comment fut composée la vie de Mahomed”, *Recherches de science religieuse* 1/1 (1910), 27–28.

¹⁷ Joseph Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence* (İngiltere: Clarendon Press, 1950), 4.

¹⁸ Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, 5.

¹⁹ Joseph Schacht, “Peygamberin Sünneti” Tabiri Hakkında”, çev. Mehmet Said Hatiboğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (1970), 81, 83–84.

²⁰ Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, 63.

²¹ Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, 164. Bu düşüncesinden dolayı Schacht'ın metinlerindeki “living tradition” ifadesinin “yaşayan sünnet” değil, “yaşayan gelenek” olarak tercüme edilmesinin daha doğru olabileceği ifade edilir. bk. Fatma Kızıl, “Sîret ya da Sünnet: Oryantalistler Tarafından Çizilen Sınırlar”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 13/2 (Aralık 2015), 9.

²² Kızıl, “Sîret ya da Sünnet: Oryantalistler Tarafından Çizilen Sınırlar”, 12–13.

²³ Andreas Görke - Gregor Schoeler, “En Erken Siyer Metinlerinin Yeniden İnşası 'Urve b. ez-Zubeyr Külliyyatında Hicret”, çev. Öznur Özdemir, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 56/2 (2015), 166. Görke ve Schoeler, Schacht'ın bu makalesinin *Acta Orientalia* dergisinin 1953 basımında yayımlandığını belirtir. Ancak yapılan incelemede derginin ilgili yıldaki basımında Schacht'ın böyle bir makalesine rastlanılmamıştır.

²⁴ Patricia Crone, *Meccan Trade and the Rise of Islam* (Princeton N.J.: Princeton University Press, 1987), 214–215. Robert Hoyland bir makalesinde Patricia Crone'un Henri Lammens'i tekrarlamakla yetindiğini belirtir ancak Patricia kitabının ilgili bölümünde Lammens'e değil, Schacht'ı referans gösterir. bk. Hoyland, “Writing the Biography of the Prophet Muhammad: Problems and Solutions”, 583.

²⁵ John E. Wansbrough, *The Sectarian Milieu: Content and Composition of Islamic Salvation History* (İngiltere: Oxford University Press, 1978), 2.

²⁶ Wansbrough, *The Sectarian Milieu*, 33.

olarak niteler.²⁷ Çağdaş araştırmacı Andreas Görke, siyer rivayetlerinin fıkha bağlam olması için üretilmediğini; en baştan beri siyer, hadis ve sünnet ilimlerinin farklı disiplinler olduğunu söyler. Ayrıca o, ulemânın farklı amaç ve önceliklere sahip olmasından dolayı siyer kitaplarında yer almayan Hz. Peygamber’le ilgili bir verinin fıkıh kaynaklarında bulunmasının ilgili rivayetin uydurulduğu anlamına gelmediğini iddia eder.²⁸ Yine bir başka muasır araştırmacı Marco Schöller’e göre ilk önce hadis ve siyer malzemesi bir araya getirilir ve fıkıh ilmi bu malzemenin yorumlanması neticesinde teşekkül eder.²⁹ O, sünnetin erken dönemde Hz. Peygamber’in tasdik ettiği uygulama, hadisin bu uygulamayı da kapsayan Hz. Peygamber’in çeşitli söz, fiil ve takrirlerinin belgesi, fıkıhın ise bu malzemelerden hüküm çıkarma ameliyesi olduğunu düşünür.³⁰ Ancak bu iki araştırmacı Urve’nin rivayetleri üzerine ortak olarak hazırladıkları bir projede “otantik” kelimesini metnin gerçeği yansıttığı anlamında değil, bu metnin kaynağına/ilk râviye ait olduğunu ifade etmek üzere kullandıklarını belirtirler.³¹ Ayrıca bu verilerin 150–250 yıl boyunca bir aktarım sürecinden geçtiğini ve ulemânın hadis aktarım yöntemlerinin eski Arap şiirinin aktarımıyla ilgilenen râvilerinkinden bile daha zayıf olduğunu dile getirirler.³² Bununla birlikte rivayetin her yönünü eksiksiz olarak yansıtan bir aktarım yönteminin amaçlanmamış olabileceğini iddia ederler.³³

Yukarıda fikirlerine yer verilen Batılı araştırmacıların ileri sürdükleri iddiaların çözüme kavuşması için Görke’nin de işaret ettiği üzere farklı literatür türlerinde yer alan rivayetlerin esas kaynağının neresi olduğunu tespit etmek gerekir.³⁴ Ancak bir rivayetin ilk râviye ait olduğunu ortaya koymakla birlikte sonraki süreçte nasıl bir nakil süreci yaşandığının da incelenmesi lazımdır. Böylece isnad yoluyla aktarılan metnin sahih olduğu kesin olarak söylenilemese de sahih olarak aktarılması için ne tür bir işleminden geçtiği ortaya koyulabilecektir.

2. Ebû Ubeyd’in Siyer Rivayetleriyle İrtibatı

Ebû Ubeyd’in siyer rivayetlerinin sened zincirine bakıldığında birçok siyer ulemâsının yer aldığı görülür. Bu çalışmada sadece ilk siyer âlimi olarak tanınan Urve b. Zübeyr’in rivayetleri incelenecektir. Burada rivayetin esas kaynağının neresi olduğu tespit edilmeye çalışıldığından isnadın sonundan yani Hz. Peygamber’e yakın olan taraftan Ebû Ubeyd’e doğru hareket edilecektir. İlk hocanın bu rivayeti nasıl elde ettiği ve nasıl aktardığı incelenecektir. Ayrıca bu aktarımının keyfiyetinin belirlenmesi için söz konusu dönemde yazının rolü de vurgulanacaktır.

2.1. Urve b. Zübeyr ve Erken Dönemde Yazı

Urve b. Zübeyr, Benî Esed kabilesine müntesip olup 23 (643) yılında Medine’de doğmuştur. Babası Zübeyr b. Avvâm (öl. 36/656), Hz. Peygamber’in halası Safiyye bint Abdülmuttalib’in oğludur. Baba tarafından Hz. Peygamber’in akrabası olan Urve, anne tarafından da aileye yakındır. Onun annesi, Hz. Ebû Bekir’in kızı Esmâ bint Ebû Bekir’dir (öl. 73/692). Dolayısıyla o, Hz. Peygamber’in eşi Âişe bint Ebû Bekir’in (öl. 58/678) yeğenidir.³⁵ Söz konusu yakınlık sebebiyle Hz. Peygamber’in hayatına dair naklettikleri, kendi gözlemi veya en yakınındakilerinin şahitlikleri olmasından dolayı siyer ilmi açısından değerlidir. Ebû Ubeyd de eserinde başta Hz. Peygamber’in mektupları olmak üzere siyer ilminin inceleme sahasına girebilecek pek çok konu hakkında bilgi veren 18 adet rivayeti bu ilmin öncü âlimi Urve aracılığıyla aktarır. Dolayısıyla öncelikle Urve’nin malzemesini elde etme sürecinin bilinmesi lazımdır.

Urve’nin rivayetleriyle ilgili farklı fikirler öne sürülmüştür. Mesela Schacht, Urve’nin Hz. Osman zamanında doğmasından dolayı kendinden önce gerçekleşen olayları birinci tekil kişi ağzıyla anlatamayacağını vurgulayarak rivayet uydurduğunu iddia eder.³⁶ Bu iddiaya karşı Andreas Görke ve Gregor Schoeler, Urve’nin rivayetlerinin sadece bir değil, çok daha fazla öğrencisi tarafından aktarıldığını dile getirerek bu metinlerin farklı varyantları arasında bir karşılaştırma yaparlar. Sonuç olarak Urve’nin Hz.

²⁷ Wansbrough, *The Sectarian Milieu*, 71, 78.

²⁸ Andreas Görke, “İlk İslâm Âlimlerine Göre Megâzî ile Hadis Arasındaki İlişki”, çev. Kevser Özdoğan, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/36 (Aralık 2019), 694, 701, 703. Ayrıca bk. Andreas Görke, “The Relationship Between Maghâzî and Hadîth in Early Islamic Scholarship”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 74/2 (Haziran 2011), 177, 183, 185.

²⁹ Marco Schöller, *Exegetisches Denken und Prophetenbiographie, Eine quellenkritische Analyse der Sîra-Überlieferung zu Muhammads Konflikt mit den Juden* (Wiesbaden: Harrassowitz, 1998), 140-141.

³⁰ Schöller, *Exegetisches Denken und Prophetenbiographie*, 141.

³¹ James E. Montgomery (ed.), *The Biography of Muhammad*, Routledge studies in classical Islam, çev. Uwe Vagelpohl (New York: Routledge, 2011), 1.

³² Montgomery, *The Biography of Muhammad*, 2.

³³ Montgomery, *The Biography of Muhammad*, 3.

³⁴ Görke, “İlk İslâm Âlimlerine Göre Megâzî ile Hadis Arasındaki İlişki”, 689. Ayrıca bk. Görke, “The Relationship Between Maghâzî and Hadîth in Early Islamic Scholarship”, 173.

³⁵ İrfan Aycan, “Urve b. Zübeyr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42/183-184. Ayrıntılı bilgi için bk. Josef Horowitz, *İslami Tarihçiliğin Doğuşu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 88-106; Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri* (İstanbul: İSAR, 2008), 115-122.

³⁶ Schacht, *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*, 164.

Peygamber'in hayatı hakkındaki rivayetleri ilk yüzyılda topladığını ve öğrencilerine naklettiğini tespit ederler.³⁷ Ancak onlar, bu rivayetlerin yazılı olarak bir araya getirilmelerine rağmen manipüle edilmiş olabileceğini ve yazılı materyalin sözlü aktarımında olduğu gibi kolay bir şekilde değişikliğe maruz kalabileceğini belirtirler.³⁸ Yukarıda da belirtildiği üzere söz konusu araştırmacılar, verilerin belirli bir nakil yöntemiyle aktarılmadığını düşünmekteledir. Nakil sürecinin takip edilmesi, metnin sahlılığı hakkında kesin bir fikre ulaştırmayabilir. Ancak bu sürecin titiz bir şekilde veya tam tersi şekilde işlediğini göstermek, rivayetin sahlı olduğu hipotezini zayıflatabilir veya kuvvetlendirebilir.

Urve'nin rivayetlerini yazdığı ve ne kadarını öğrencilerine bırakabildiğiyle ilgili farklı iddialar vardır. Söz gelimi Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (öl. 430/1038) yer verdiğine göre Urve: "Allah'ın kitabıyla beraber başka bir kitap edinilmez, derdik. Ben de kitaplarımı sildim. Fakat kitaplarımın [şu an] yanımda olmasını isterdim. Hâlbuki Allah'ın kitabı varlığını devam ettirecektir." ifadesini kullanır.³⁹ Hatîb el-Bağdâdî (öl. 463/1071) de Urve'nin yazdıklarını yok etmesinden hareketle rivayet yazma işleminin ezberlemeye göre ikinci planda olduğunu öne sürer.⁴⁰ Bu açıklamaları yorumlayan Michael Cook, Urve'nin ilim hayatında yazıya karşı olumsuz bir tutum sergilediğini dile getirir.⁴¹ Ayrıca Cook, bu pasajın erken dönemde bir verinin ezber pratiğinin yapılmasına olanak sağlaması için yazıldığını ve hıfzın gerçekleştirilmesi akabinde yazının silindiğinin bir örneği olduğunu düşünür.⁴² Bu ifadelerden Urve'nin malzemesini yazdığı ve çeşitli sebeplerden dolayı sildiği için geriye bir şey kalmadığı çıkmaktadır.

Öte yandan aksini belirten nakiller de vardır. Söz gelimi Hatîb el-Bağdâdî, bir başka eserinde Urve ve teyzesi Hz. Âişe arasında geçen diyalogu nakleder. Burada Hz. Âişe'nin: "Evladım, duydum ki benden hadis yazdıktan sonra gidip [aynı hadisi] tekrar yazıyormuşsun?" diye sorduğu, Urve'nin: "Senden hadisi duyuyorum, sonra aynı hadisi başka bir şekilde işitiyorum." karşılığını verdiği ve bunun üzerine Hz. Âişe'nin: "Mana açısından farklı bir şey duydun mu?" sorusunu sorduğu, Urve'nin de: "Hayır." dediği nakledilir.⁴³ Bu pasajdan ise Urve'nin elde ettiği bilgileri kaydettiği anlaşılmaktadır.

Urve'nin kayda geçirdiklerini sildiğine dair anekdotları açıklayabilmek için rivayetlerin yazılıp yazılmamasına yönelik dönemin siyasi tutumunun bilinmesi lazımdır. Zira burada yazıya dair dönemsel bir endişenin var olduğu görülmektedir. Şöyle ki Urve'nin 23/643 yılında doğduğu kabul edilir.⁴⁴ Bu dönemde Kur'an-ı Kerim dışındaki bilgilerin kayda alınmaması gerektiğiyle ilgili genel bir temayülün olduğu rivayetlere yansımaktadır. Nitekim Hz. Ömer insanların ellerinde kitapların yaygınlaştığını görmesiyle hepsinin kendisine getirilmesini ister. Toplanan kitapları yakar ve: "Ehl-i kitâbın arzuladığını mı arzuluyorsunuz?!" der.⁴⁵ Ayrıca Hz. Ömer'den nakledildiğine göre kendisinin bir sünen kitabı yazma isteği vardır. Fakat müslümanların önceki Ehl-i kitâb mensuplarının yaptığı gibi Allah'ın kitabı varken başka bir kitap yazıp ve bu eseri de diğeriyle karıştırmalarından endişe duymasından dolayı fikrinden vazgeçer.⁴⁶ Hatîb el-Bağdâdî'nin aşağıdaki açıklaması, ilgili yasaklamanın sebeplerinin anlaşılması için oldukça önemlidir:

"Başka malzemelerin Allah'ın kitabıyla karıştırılmaması veya Kur'an'ın bırakılıp başka şeyle uğraşılması için İslâm'ın ilk döneminde [bilginin] yazılmasına izin verilmedi... Bedevîlerin çoğu ne dine fakihtiler ne de âlimlerin meclislerine katılmışlardı. [Alelâde] Sahifelerde bulduklarını Kur'an'a dahil edip-etmeyeceklerinden emin olunmuyordu."⁴⁷

Diğer taraftan Urve'nin çocukluğuna tekabül eden söz konusu endişenin zaman içerisinde kaybolmasıyla kitap telifine izin verildiği dile getirilebilir. Muhtemelen bu tehlike, Urve kırk yaşına gelmeden önce ortadan kalkar. Zira 23/643 yılında doğan Urve, kırk yaşındayken meydana gelen Harre Savaşı (63/683) sırasında fıkıh kitaplarını yaktığını ve bundan dolayı pişmanlık duyduğunu dile getirir.⁴⁸ Buna göre Urve kırk yaşına kadar yazdıklarını silmiş ya da yakmıştır. Fakat yazdıklarını yok etmesinden hareketle rivayet yazma işleminin ezberlemeye göre ikinci planda olduğunu söylemek isabetli bir çıkarım olmayabilir. Çünkü Urve: "Sildim." derken sebep bildirmez, duyduklarını yazmaya yetecek kadar fazla malzemeye (parşömen, kemik vs.) sahip olmamasından veya kendisinin belirttiği gibi Kur'an'a yönelik dönemsel bir endişeden dolayı yazdıklarının bir kısmını silmiş olabilir. Nitekim Harre Savaşı gününe kadar,

³⁷ Görke - Schoeler, "En Erken Siyer Metinlerinin Yeniden İnşası 'Urve b. ez-Zubeyr Külliyyatında Hicret", 168.

³⁸ Montgomery, *The Biography of Muhammad*, 3.

³⁹ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdullâh b. Ahmed el-İsfahânî, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ* (Mısır: es-Sa'ade, 1394/1974), 2/176.

⁴⁰ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Hatîb el-Bağdâdî, *Takyidü'l-ilm* (Beyrüt: Ihyâ'u's-Sünneti'n-Nebeviyye), 60.

⁴¹ Michael Cook, "The Opponents of the Writing of Tradition in Early Islam", *Arabica* 44/4 (1997), 487.

⁴² Cook, "The Opponents of the Writing of Tradition in Early Islam", 463.

⁴³ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*, thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzi, 1432/2011), 1/442.

⁴⁴ Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, 116; Halil İbrahim Yılmaz, *Urve b. Zübeyr (öl. 94/713)* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2021), 22.

⁴⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Takyidü'l-ilm*, 52.

⁴⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *Takyidü'l-ilm*, 49-50.

⁴⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Takyidü'l-ilm*, 57. Ayrıca bk. Fuat Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları* (İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1956), 4-5.

⁴⁸ Ebû Abdullâh İbn Sa'd b. Menî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1421/2001), 7/178.

bir başka ifadeyle kırk yaşına gelinceye kadar birçok eser yazdığını kendisi belirtir. İddia edildiği gibi yazı, sadece ezberi kolaylaştırmak için kullanılan ara enstrüman olarak işlev görseydi müellif, yaktığı kitapları hiç kaleme almazdı. Ayrıca eserlerin yakılma sebebi ise müellif tarafından açıkça belirtilmediği için henüz netliğe kavuşmuş değildir. Sonuç olarak Urve'nin yazıya yönelik olumsuz bir tutumunun olmadığı, yaşamının bir döneminde kaydettiği rivayetlerin bir kısmını çeşitli sebeplerden dolayı sildiği veya yaktığı söylenebilir.

Urve'nin bilgi birikimini bu şekilde yazdığı ortaya konduğuna göre şimdi ilgili verileri *Kitâbü'l-Emvâl*'deki öğrencilerine yani Ebû Ubeyd'in hocalarına nasıl naklettiği ve onların da söz konusu rivayetleri Ebû Ubeyd'e kadar hangi edâ yöntemini kullanarak aktardıkları sorgulanmalıdır.

2.2. Urve b. Zübeyr'in *Kitâbü'l-Emvâl*'deki Öğrencileri

Ebû Ubeyd'in Urve'den naklettiği 18 rivayetin senedlerine bakıldığında öz oğlu Hişâm'ın (öl. 146/763) 4, evlatlığı Ebû'l-Esved Muhammed b. Abdurrahman'ın (öl. ?) 10, öğrencisi İbn Şihâb ez-Zührî'nin (öl. 124/742) 4 nakilde bulunduğu görülmektedir. Araştırmacıardan Âdil Abdülğâfûr Abdülğânî, Urve'nin eserlerinin Ebû'l-Esved dışında herhangi bir öğrencisi tarafından nakledilmediğini iddia etmektedir.⁴⁹ Fakat Urve kaynaklı rivayetlerin başta Hişâm'dan sonraki nakil sürecinin takip edilmesi halinde öğrencilerinin yazılı materyale sahip olduğu ve rivayetlerin hocayla birlikte nasıl aktarıldığı deşifre edilebilir.

2.2.1. Oğlu Hişâm b. Urve

Hişâm'ın babasından duyduğu rivayetleri yazdığı ve kayıtlarını isteyenlere verdiği aktarılır. Burada ilk önce babasının rivayetlerinin ne kadarına sahip olduğu ve bunları nasıl elde ettiği bilinmelidir. Zira verileri hatalı olarak kayda geçirme ihtimali de söz konusu olabilir. Bu noktada Urve'nin oğluna verdiği: "Yazdıklarını hocana arz et." şeklindeki tavsiye oldukça önemlidir.⁵⁰ Muhtemelen Hişâm babasından duyduklarının çoğunu, belki hepsini yazıya geçirmiş, sonra da bunları babasına okumuştur. Yani edâ olarak "kıraat" yöntemini tatbik ederek elde ettiği rivayetlerin sağlamasını yapmış olabilir.⁵¹ Nitekim Yahyâ b. Zübeyr b. Abbâd'ın (öl. ?) ifadeleri meseleyi daha açık hale getirmektedir. Yahyâ, Hişâm'dan babası Urve'nin hadislerini ister. Hişâm da bir defter çıkartır ve: "Burada babamın hadisleri var. Tashih edip içerisinde olanları öğrendim. Bunu benden rivayet et." der.⁵² Ayrıca bu rivayetin devamında Hişâm, Yahyâ'ya "Şunların dediği gibi 'önce hocama arz edeyim' demeden benden nakilde bulunabilirsin." der. Bir başka ifadeyle Hişâm "icâzetli münâvele" yöntemine başvurur.⁵³ Muhtemelen Hişâm, kendi birikimine güvendiği için Yahyâ'ya icâzet vermez, eserini babasına okuyup sahihliğinden emin olduğundan icâzet verir. Zira bu cevabı nakleden İbn Ebû Hayseme (öl. 279/892-93), Hişâm'ın "... onu tashih ettim ve [babama/hocama] arz ettim." dediğini de aktarır.⁵⁴ Sonuç olarak Urve'nin rivayetlerinin, oğlu Hişâm tarafından kayda alındığı ve kendisinin de bu rivayetlerin yazıya geçirilmesinden haberdar olduğu görülmektedir. Bu konuya dair Schoeler'in Urve'nin sahip olduğu rivayetlerin elimize ulaşanlarla aynı olmadığı ve "oral history/sözlü tarih"in Urve'den sonraki nesilde "oral tradition/sözlü gelenek" haline geldiği yönündeki iddiasının daha fazla sorgulanmaya muhtaç olduğu ortaya çıkmaktadır.⁵⁵ Zira Urve birincil kaynaktan yani teyzesi Hz. Âişe'den duyduklarını yazmış, bir başka ifadeyle sözlü tarihi yazılı doküman haline getirmiştir. Sonrasında derlediği rivayetleri oğluna ilk önce yazdırmış, doğru bir şekilde yazdığından emin olmak için kendisine okumasını istemiştir. Böylece sözlü tarihin sözlü gelenek haline gelip dönüşüme uğrama riskini ortadan kaldırmıştır. Ayrıca yukarıda bahsedildiği üzere o, Görke'yle beraber yaptıkları çalışmada Hz. Peygamber hakkında bilgi içeren rivayetler aktarılırken metnin her yönünü doğru şekilde yansıtan eksiksiz bir aktarım amaçlanmadığını ileri sürmektedir.⁵⁶ Bu iddia kısmî olarak geçerli olsa da tam anlamıyla isabetli değildir. Râvilerin bilgi alış-verişleri takip edildiğinde birbirlerinden haberdar oldukları ve gerek fizikî olarak gerekse mektuplaşma yoluyla bir araya geldikleri ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu makalenin de esas amacı *Kitâbü'l-Emvâl*'deki siyer rivayetlerini nakleden râvilerin birbirleriyle ilişkilerini ortaya koymaktır. Şimdi Hişâm'ın, babasından edindiği bu verileri öğrencilerine nasıl aktardığı incelenecektir.

Hişâm'dan nakilde bulunan râviler, Ebû Ubeyd'in hocası veya hocasının hocasıdır. *Kitâbü'l-Emvâl*'de Hişâm tarikiyle 4 adet siyer rivayeti bulunur:

⁴⁹ Âdil Abdülğâfûr Abdülğânî, *Marviyâtü 'Urve bin ez-Zübeyr fi's-Siyeri ve'l-Meğâzî* (Medine: el-Câmi'atü'l-İslâmiyye Külliyyetü'l-Hadîsi's-Şerîf, Doktora Tezi, 1413/1992), 50-51.

⁵⁰ Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî, *Edebü'l-İmlâ' ve'l-İstimplâ'*, thk. Marx Weisweiler (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1401/1981), 79.

⁵¹ Kıraat yöntemi için bk. Çakan, *Hadis Usûlü*, 52-53.

⁵² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi 'ilmi'r-rivâye*, 2/90.

⁵³ İcâzetli münâvele için bk. Çakan, *Hadis Usûlü*, 54.

⁵⁴ Ebû Bekir Ahmed b. Ebî Hayseme, *et-Târîhu'l-kebir*, thk. Salâh b. Fettî (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1427/2006), 3/252; 4/306, 312.

⁵⁵ Montgomery, *The Biography of Muhammad*, 36.

⁵⁶ Montgomery, *The Biography of Muhammad*, 2.

Tablo 1. Ebû Ubeyd'in Hişâm'ın öğrencisi Leys b. Sa'd Tarikiyle Naklettiği Urve b. Zübeyr Rivayeti

Adet	Konu	Sened Zinciri
1.	Vedâ Haccı'nda insanların Hz. Peygamber'den zekât talep etmeleri	Urve>Hişâm b. Urve>Leys b. Sa'd>Abdullah b. Sâlih>Ebû Ubeyd ⁵⁷

Bunlardan ilki Hişâm'dan nakilde bulunan Ebû Ubeyd'in Mısırlı hocası Leys b. Sa'd'dır (öl. 175/791). Onun Hişâm ile karşılaşmadığı bilinmektedir. Ancak Leys: "Hişâm bana babasından naklettiklerini yazdı." ifadesini kullanır.⁵⁸ Bu hususta yorum yapan Zehebî, Leys'in Hişâm'ın babasından aktardığı rivayetleri icâzet yöntemini kullanarak elde ettiğini belirtir.⁵⁹ Hişâm, Mısır'da bulunmadan rivayetleri gönderdiğine göre bu, yukarıda belirtilen icâzetli münâvelenin değil, "icâzetli kitâbet" in bir örneğidir.⁶⁰ Leys'in öğrencisi Ebû Ubeyd'in hocası Abdullah b. Sâlih'in (öl. 223/838) Leys'in kâtibi olduğu, hatta "kâtibü'l-Leys" olarak tanındığı nakledilir. İbn Abdülhakem (öl. 257/870), Abdullah b. Sâlih'in Leys'in yanından hiçbir zaman ayrılmadığını belirtir.⁶¹ Yahyâ b. Maîn (öl. 233/848) Abdullah'ın Leys'den edindiği kitapları hocasına okuduğunu, Leys'in de öğrencisine icâzet verdiğini ifade eder.⁶² Sonuç olarak Abdullah'ın "kıraat" yöntemiyle Leys'in kitaplarını edindiği söylenebilir.

el-Emvâl'in müellifi Ebû Ubeyd'in, hocası Abdullah'ın verilerini nasıl edindiği kaynaklara yansımamıştır. Ancak Ebû Ubeyd'in 213/828 yılında Yahyâ b. Maîn ile Mısır'a gittiği ve burada edindiği rivayetleri yazdığı açıkça nakledilir.⁶³ Ayrıca Abdullah b. Sâlih'ten nakilde bulunanlar zikredilirken Yahyâ ile Ebû Ubeyd'in isimlerinin arka arkaya sıralanması da Abdullah b. Sâlih'in rivayetlerini beraber edindiklerine bir işaret olabilir.⁶⁴ Sonuç olarak Ebû Ubeyd'in Mısır seyahatindeyken Abdullah'ın derslerine katılıp bu rivayetleri "semâ"⁶⁵ veya "kıraat" yoluyla aldığı düşünülebilir.

Tablo 2. Ebû Ubeyd'in Hişâm'ın öğrencisi İbn Ebû Zâide Tarikiyle Naklettiği Urve b. Zübeyr Rivayeti

Adet	Konu	Sened Zinciri
1.	Benî Kureyza'ya Sa'd b. Muâz tarafından verilen ceza	Urve>Hişâm b. Urve>İbn Ebû Zâide>Ebû Ubeyd ⁶⁶

Hişâm'ın diğer talebesi Yahyâ b. Zekeriyyâ b. Ebî Zâide el-Kûffî'dir (öl. 182/798). Kûfe'de ilk kitap tasnif eden kişi olarak tanınan⁶⁷ İbn Ebû Zâide'nin Hişâm'la arasında geçen herhangi bir diyalog kaynaklarda geçmemektedir. Ancak İbn Ebû Zâide birçok esere sahip, hadis alanında "hüccet" ve "hâfız" olarak bilinir.⁶⁸ Bununla birlikte İbn Ebû Zâide'nin hocası Hişâm'dan bilgileri işiterek aldığı açık bir şekilde ifade edilir.⁶⁹ Bu bilgi aktarımının Kûfe'de gerçekleştiği söylenebilir. Zira Hişâm'ın önce Kûfe'ye, sonra Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr (öl. 158/775) ile görüşmek için Bağdat'a gittiği ve orada vefat ettiği nakledilir.⁷⁰ Dolayısıyla Kûfeli İbn Ebû Zâide'nin hocası Hişâm'ın verilerini Kûfe'de "semâ" metoduyla elde ettiği dile getirilebilir.

Ebû Ubeyd'in yakın arkadaşı olan Yahyâ b. Maîn, kitabında İbn Ebû Zâide hakkında: "Zekiydi ve sadece bir hadiste hata ettiğini biliyorum." ifadesini kullanır.⁷¹ Ebû Ubeyd'in, rivayetleri Yahyâ b. Maîn'den edinip *tedlîs*⁷² yaparak hadisi İbn Ebû Zâide'ye isnad etmiş olabileceği düşünülebilir. Ancak Ebû Ubeyd'in Kûfe'ye gittiği tespit edilebilmektedir. Söz gelimi Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî'nin (öl. 385/995) Kûfe

⁵⁷ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 489.

⁵⁸ Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il el-Buhârî, *el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar* (Kahire: Dâru's-Şa'b, 1407/1987), 5/47.

⁵⁹ Şemsüddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006), 7/206.

⁶⁰ İcâzetli kitâbet için bk. Çakan, *Hadis Usûlü*, 54-55.

⁶¹ Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl* (Haydarâbâd: Tab'atu Meclis-i Dâireti'l-Ma'ârif-i 'Oşmâniyye, Dâr-u İhyâi't-Turâşî'l-Arabî, 1371/1952), 5/86.

⁶² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 5/87.

⁶³ Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir Alî b. el-Hasen, *Târîhu Dimâşk*, thk. Ömer b. Garâme el-Amravî (Dimâşk: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 49/61.

⁶⁴ İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, 29/189.

⁶⁵ Semâ için bk. Çakan, *Şekil ve Örneklerle Hadis Usûlü*, 51-52.

⁶⁶ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 130.

⁶⁷ Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed, *Mizânu'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*, thk. Muhammed Rıdvân v.d. (Dimâşk: Müessesetü'r-Risâle, 1430/2009), 5/115.

⁶⁸ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sikât*, thk. Şerefü'd-dîn Ahmed (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1395/1975), 7/615; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 7/336.

⁶⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Alî Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002), 16/172.

⁷⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/323.

⁷¹ Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn – Rivâyetu'd-Dârimî*, thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf (Dimâşk: Dâru'l-Me'mûn, 1399 /1979), 3/203.

⁷² Tedlis için bk. Çakan, *Hadis Usûlü*, 118.

mescidinin imamı Nadr b. İsmâîl el-Becelî'den hadis aktaranlar arasında Ebû Ubeyd'in de adını geçirmesi,⁷³ Ebû Ubeyd'in: "Velîd b. Abdurrahmân'a (öl. 125/641) ait Kûfe'de bir kütüphane vardı." demesi,⁷⁴ bazı Kûfeli hocaların öğrencilerinin arasında Ebû Ubeyd'in de belirtilmesi⁷⁵ ve nahiv alanında Kûfe ekolüne müntesip olduğunun söylenmesi,⁷⁶ onun Kûfe'de belirli bir süre bulunduğunu göstermektedir. Ebû Ubeyd'in *Kitâbü'l-Emvâl*'de yazmış olduğu bu rivayetleri "semâ" veya "kıraat" yöntemiyle elde ettiği dile getirilebilir.

Tablo 3. Ebû Ubeyd'in Hişâm'ın Öğrencisi Ebû Muâviye Tarikiyle Naklettiği Urve b. Zübeyr Rivayetleri

Adet	Konu	Sened Zinciri
1.	Zübeyr b. Avvâm'a Hayber'den verilen iktâ	Urve>Hişâm b. Urve>Ebû Muâviye>Ebû Ubeyd ⁷⁷
2.	Hiz. Peygamber'in zekât âmillerine verdiği emirler	Urve>Hişâm b. Urve>Ebû Muâviye>Ebû Ubeyd ⁷⁸

Hişâm'ın diğer talebesi Ebû Muâviye Muhammed b. Hâzım el-Kûfî'nin (öl. 195/711) ise sekiz yaşından iken gözlerini kaybettiği nakledilir. Onun, edindiği bilgileri yazdığını anlaşılmaktadır. Nitekim Hişâm'ın Kûfeli öğrencisi Ukbe b. Hâlid (öl. 188/704): "Ben Ebû Muâviye'yi beraberinde yazı yazan bir adamla birlikte Hişâm b. Urve'nin yanında gördüm." ifadesini kullanır.⁷⁹ Bu cümleden hareketle Ebû Muâviye'nin Hişâm'ın verilerini kendi adına yazması için kâtip tuttuğu dile getirebilir. Dolayısıyla Ebû Muâviye'nin Hişâm'ın rivayetlerini Kûfe'de "semâ" yöntemiyle elde etmesinin yanı sıra "kitâbet" metodunu tercih ettiği de söylenebilir. Ebû Muâviye ile Ebû Ubeyd'in herhangi bir konuşması kaynaklarda yer almamaktadır. Ancak Ebû Ubeyd'in Kûfe'de bulunduğu sırada Ebû Muâviye'nin derslerine katılıp söz konusu rivayetleri "semâ" yöntemiyle edinip verilerini yazdıktan sonra hocasına okumak suretiyle "kıraat" metodunu tercih ettiği ifade edilebilir.

2.2.2. Evlatlığı Ebû'l-Esved

Urve'nin diğer öğrencisi Ebû'l-Esved'e gelince; *Kitâbü'l-Emvâl*'in müellifi Ebû Ubeyd, bu sened silsilesiyle Hiz. Peygamber'in 10 adet mektubunu nakleder:

Tablo 4. Ebû Ubeyd'in Ebû'l-Esved Tarikiyle Naklettiği Urve b. Zübeyr Rivayetleri

Adet	Konu	Sened Zinciri
1.	Abdû Külâl ailesine gönderilen mektup	Urve>Ebû'l-Esved>İbn Lehîa>Osman>Ebû Ubeyd ⁸⁰
2.	Münzir b. Sâvâ'ya gönderilen mektup	Urve>Ebû'l-Esved>Abdullah>Osman>Ebû Ubeyd ⁸¹
3.	Yemen halkına gönderilen mektup	Urve>Ebû'l-Esved>Abdullah>Osman>Ebû Ubeyd ⁸²
4.	Hudeybiye Anlaşması	Urve>Ebû'l-Esved>Abdullah>Osman>Ebû Ubeyd ⁸³
5.	Necrân kabilesine gönderilen mektup	Urve>Ebû'l-Esved>Abdullah>Osman>Ebû Ubeyd ⁸⁴
6.	Sakîf kabilesine gönderilen mektup	Urve>Ebû'l-Esved>Abdullah>Osman>Ebû Ubeyd ⁸⁵
7.	Hecer kabilesine gönderilen mektup	Urve>Ebû'l-Esved>Abdullah>Osman>Ebû Ubeyd ⁸⁶
8.	Eyle halkına ve başkanlarına gönderilen mektup	Urve>Ebû'l-Esved>Abdullah>Osman>Ebû Ubeyd ⁸⁷

⁷³ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, thk. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkadir (Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1406/1986), 4/2216.

⁷⁴ Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân Cemâluddîn el-Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl fî esmâ'ir-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Muessesetu'r-Risâle, 1400/1980), 31/41.

⁷⁵ İbn Hacer Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Tehzîbü't-tehzîb* (Hindistan: Dâiretu'l-Ma'ârifî'n-Nizâmiyye, 1326/1908.), 7/384, 405, 8/33, 161, 10/28, 434, 12/182.

⁷⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, 49/72-73.

⁷⁷ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 253.

⁷⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 364-365.

⁷⁹ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/246-247.

⁸⁰ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 18.

⁸¹ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 25.

⁸² Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 25, 31, 47.

⁸³ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 156.

⁸⁴ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 183.

⁸⁵ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 184.

⁸⁶ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 191.

⁸⁷ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 191-192.

9.	Huzâa kabilesine gönderilen mektup	Urve>Ebû'l-Esved>Abdullah>Osman>Ebû Ubeyd ⁸⁸
10.	Züra' b. Zîyezen'e gönderilen mektup	Urve>Ebû'l-Esved>Abdullah>Osman>Ebû Ubeyd ⁸⁹

Ebû'l-Esved'in asıl adının Muhammed b. Abdurrahman b. Nevfel (öl. ?) olduğu, babasının onu Urve b. Zübeyr'e emanet etmesinden dolayı "yetîmu Urve" olarak bilindiği ve hayatının sonlarına doğru gittiği Mısır'da vefat ettiği nakledilir.⁹⁰ Esasında müellifin Urve'nin rivayetlerini Ebû'l-Esved aracılığıyla nakletmesi önemlidir. Zira Zehebî'nin açıklamasına göre Ebû'l-Esved, Mısır'da Urve b. Zübeyr'in *el-Meğâzî* adında bir eserini nakleder.⁹¹ Urve, öz oğlu Hişâm'a verdiği rivayetleri kıraat yöntemiyle edinmesine yönelik tavsiyeyi küçüklüğünden itibaren yetiştirdiği Ebû'l-Esved'e de vermiş olabilir. Nitekim Yahyâ b. Maîn, Ebû'l-Esved'in Hişâm'dan daha sika olduğunu düşünür.⁹² Dolayısıyla Ebû'l-Esved'in "kıraat" yöntemiyle bu rivayetleri edindiği ifade edilebilir.

Ebû'l-Esved'in öğrencisi Abdullah b. Lehîa'nın (öl. 174/790) hocasıyla karşılaştığı kendi ifadelerinde geçer. O: "131/748 yılında Ebû'l-Esved yanımıza geldi." cümlesini kurar.⁹³ İbn Lehîa'nın duyduklarını yazdığı, kitap sahibi olduğu ve hocası Ebû'l-Esved'den aldığı verileri Mısır'da öğrencilerine yazdırdığı bilinmektedir.⁹⁴ Dolayısıyla İbn Lehîa'nın da "semâ" veya "kıraat" yöntemiyle bu rivayetleri edindiği dile getirilebilir. İbn Lehîa'nın öğrencisi ve aynı zamanda Ebû Ubeyd'in hocası Osmân b. Sâlih (öl. 219/834) ise "kâtibu İbn Lehîa" olarak tanınır.⁹⁵ Osmân: "İbn Lehîa'nın eserlerinin bir kısmı 170/786 yılında yandı ama bana okuduğu *asıl*⁹⁶ eserleri nüsha içerisinde yanmadan kaldı." ifadesini kullanır.⁹⁷ Neticede Osmân'ın hocası İbn Lehîa'nın eserlerini "semâ" veya "kıraat" yoluyla aldığı ifade edilebilir.

Ebû Ubeyd'in ise Mısır'da bulunduğu sırada (213/828) bu eseri Mısırlı hocası Osmân b. Sâlih'ten "semâ" veya "kıraat" yöntemiyle aldığı söylenebilir. Nitekim Mustafa el-A'zamî (öl. 2017) Urve'nin Ebû'l-Esved aracılığıyla nakledilen siyer rivayetleri üzerine yaptığı çalışmasında Osmân b. Sâlih'in bu eserin râvileri arasında yer aldığını göstermek için Ebû Ubeyd'in *Kitâbü'l-Emvâl*'ine atıf yapar.⁹⁸

2.2.3. Öğrencisi İbn Şihâb ez-Zührî

Ebû Ubeyd, İbn Şihâb ez-Zührî tarihiyle Urve'nin 4 adet rivayetini aktarır. Yukarıdaki Urve isnadlarından farklı olarak buradakilerin sonunda yani Hz. Peygamber'e yakın olan tarafta, Urve'nin bazı hocalarının adı geçmektedir. Bunlar, Amr b. Avf (öl. ?) ve Misver b. Mahreme (öl. 64/683)'dir.

Tablo 5. Ebû Ubeyd'in Zührî'nin Öğrencisi Yûnus b. Yezîd Tarihiyle Naklettiği Urve b. Zübeyr Rivayeti

Adet	Konu	Sened Zinciri
1.	Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın cizye toplamaları için Bahreyn'e gönderilmesi	Amr>Misver>Urve>Zührî>Yûnus>Leys>Abdullah>Ebû Ubeyd ⁹⁹

Zührî'nin hocası Urve'nin rivayetlerini nasıl elde ettiği sorgulanmadan önce Urve'nin rivayette bulunduğu hocalarıyla ilim alış-verişlerinin nasıl olduğunun tespit edilmesi gerekir. Sahâbîlerden Amr b. Avf'ın sadece cizyeyle ilgili bir hadis rivayet ettiğinden bahsedilir.¹⁰⁰ Urve'nin aktardığı bu rivayetin de cizye

⁸⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 192.

⁸⁹ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 193.

⁹⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 25/646.

⁹¹ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/292. Ayrıca bk. Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethü'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959), 5/34; Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed, *et-Tuhfetu'l-latife fî târihi'l-Medîneti's-şerife* (Beyrût: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1414/1993), 2/519. Urve b. Zübeyr'in eserinin Ebû'l-Esved rivayeti M. Mustafa el-A'zamî tarafından derlenerek basılmıştır. bk. Ebû Abdullah el-Esedî el-Kureşî Urve b. Zübeyr b. Avvam, *Meğâzî Rasûlillâh li-Urve b. Zübeyr*, Muhammed Mustafa el-A'zamî (Riyad: Mektebetü't-Terbiyeti'l-Arabî li-Düveli'l-Halîc, 1401/1981).

⁹² Ebû Zekerriyyâ Yahyâ b. Maîn, *Suâlâtü İbni'l-Cuneyd*, thk. Muhammed b. Ali el-Ezherî (Kahire: el-Fârûkû'l-Hadîse, 1428/2007), 1/135.

⁹³ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *el-İntikâ fî fedâ'îli's-selâseti'l-e'immeti'l-fukahâ* (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1350/1931), 1/46.

⁹⁴ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 7/129; Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 15/496-497.

⁹⁵ Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî el-Cürcânî, *Esâmî men ravâ 'anhum Muhammed b. İsmâil el-Buhârî min meşâyihîhi*, thk. Âmir Hasan Sabrî (Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1414/1993), 162.

⁹⁶ Asl; kavram olarak "hadis rivayet eden kimsenin yani şeyhin/hocanın kendisine has olan hadis kitabı" vb. anlamlara gelir. Ayrıntılı bilgi için bk. Abdullah Aydın, *Hadis İstılahları Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 31.

⁹⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, 32/148-149.

⁹⁸ Urve b. Zübeyr, *Meğâzî Rasûlillâh li-Urve b. ez-Zübeyr*, 60.

⁹⁹ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 36.

¹⁰⁰ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed b. Abdilberr el-Kurtubî, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed Mu'avvid - Âdil Abdulmevcûd (Beyrût: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1415/1994), 3/274.

hakkında olduğu görülmektedir. Muhtemelen Amr'ın naklettiği tek rivayet *el-Emvâl*'de bulunan söz konusu metindir. Amr'ın öğrencisi Misver ile Urve'nin yakın ilişkisi olduğu söylenebilir. Zira Misver, Emevî halifesi Yezid'e (60-64/680-683) biat etmez ve Urve'nin ağabeyi Abdullah b. Zübeyr'in (öl. 73/692) yanında yer almak için Medine'den Mekke'ye geçer. Mekke'yi kuşatan Husayn b. Nümejr'in (öl. 67/686) ilk mancınık atışları esnasında hayatını kaybeder.¹⁰¹ Öte yandan Hz. Peygamber vefat ettiğinde Misver'in sekiz yaşında olduğu ve ondan hadis işittiği aktarılmaktadır ama rivayetlerini kayda aldığı henüz bilinmemektedir.¹⁰² Fakat Misver'in yazmayı bildiği dile getirilebilir. Çünkü Iraklıların çağrılarına güvenmemesi için Hüseyin b. Ali'ye (öl. 61/680) mektup yazdığı¹⁰³ ve Medine'den Mekke'ye gitmeden önce vasiyetini yazıp Benî Zühre'den bazı adamlara mühürlü bir şekilde verdiği¹⁰⁴ nakledilmektedir. Sonuç olarak Misver'in sahâbî Amr'dan rivayeti "semâ" yoluyla aldığı, Urve'nin ise "semâ" veya "kıraat" yöntemiyle Misver'den Mekke'de nakilde bulunduğu dile getirilebilir.

Amr b. Avf'ın bulunduğu isnadı incelersek: Misver aracılığıyla Urve'ye ulaşan bu rivayet Zührî kanalıyla nakledilir. Zührî'nin Urve'nin rivayetlerini yazdığına dair açık bir ifade bulunmamaktadır. Ancak Zührî'nin: "Urve'nin kapısında oturdum."¹⁰⁵ "Urve'yi gördüm."¹⁰⁶ "Urve'nin yanına gittim, o kovalarla boşaltılamayacak bir denizdir."¹⁰⁷ vb. açıklamalarda bulunması, onunla belirli bir süre vakit geçirdiğini gösterir. Hatta Zührî'nin Amre bint Abdurrahman'ın (öl. 106/724) rivayetleri ile Urve'ninkileri mukayese etmesi ve Urve'nin daha bilgili olduğunu vurgulamasından dolayı Urve'nin önemli bir bilgi birikimine sahip olduğu dile getirilebilir.¹⁰⁸ Bununla birlikte arkadaşları sadece Hz. Peygamber'in rivayetlerini yazarken onun sahâbîlerin ifadelerini de yazdığının söylenmesi,¹⁰⁹ Medineli âlim Ebü'z-Zinâd Abdullah b. Zekvân el-Kureşî'nin (öl. 130/748): "İbn Şihâb ile birlikte dolaşırdık, onun yanında sahîfe ve levhalar vardı."¹¹⁰ açıklamasını yapması, Zührî'nin duyduklarını yazdığına işaret eder. Öğrencilerinin: "Velîd b. Yezîd [ö. 126/744] öldürüldüğünde saray kütüphanesinde yer alan Zührî'nin kitapları katırlarla taşındı."¹¹¹ ifadesini kullanmaları, yazdıklarını kaybetmeyip sonraki jenerasyonun istifade etmesi için saklayabildiğini gösterir. Dolayısıyla İbn Şihâb ez-Zührî'nin yazıya önem verdiği, diğer hocalarından işittiklerini kayda geçirdiği gibi Urve'nin rivayetlerini de "semâ" veya "kıraat" yöntemiyle edinip yazdığı ifade edilebilir.

Yukarıdaki rivayette Zührî'nin adı geçen öğrencisi Mısırlı Yûnus b. Yezîd el-Eylî'dir. (öl. 159/775). Yûnus'un nakil yönteminin anlaşılmasında Abdullah b. Mübârek'in (öl. 181/797) ifadeleri önemlidir. Abdullah: "Ukayl [b. Hâlid el-Eylî (öl. 144/761)]'den sonra Zührî'den en çok Yûnus b. Yezîd'in rivayette bulunduğunu gördüm. Çünkü o, her şeyi yazardı." ifadesini kullanır.¹¹² Abdullah, bir başka yerde: "Yûnus b. Yezîd, İbn Şihâb'ın eserlerini onun huzurunda yazdı." bilgisini verir.¹¹³ Bu ifadelerden Yûnus'un Zührî'nin haberlerini kaydedip "semâ" veya "kıraat" yöntemiyle rivayetleri almış olabileceği anlaşılmaktadır.

Yûnus'un öğrencisi Leys b. Sa'd'ın (öl. 175/791) Zührî'nin rivayetlerini edinme biçimi, isnad sisteminin nasıl işlediğinin anlaşılmasında oldukça önemlidir. Zira Leys'in: "Yirmili yaşlarımdayken 113 yılında İbn Şihâb'ı Mekke'de işittim." demesi¹¹⁴ ve doğrudan İbn Şihâb'dan nakilde bulunduğu rivayetlerin olmasına rağmen¹¹⁵ *el-Emvâl*'de Yûnus aracılığıyla İbn Şihâb'dan nakilde bulunuyor olması dikkat çekicidir. Bu noktada İbn Ebû Zî'b'in (öl. 159/776) Leys hakkında yaptığı: "Zührî'den pek çok hadisi [huzurunda] işitmesine rağmen duymadığı rivayetleri Yûnus b. Yezîd ve Ukayl aracılığıyla aktarması, dindarlığının güzelliğindendir."¹¹⁶ şeklindeki açıklaması, Leys'in isnad ile nakilde bulunmanın ehemmiyetine vâkıf olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda, Leys'in Mısır'a yerleştikten sonra Yûnus ve Ukayl'in belgelerinde Mekke'de kaldığı süre boyunca işitmediği Zührî rivayetlerini fark etmesi üzerine "kıraat" veya "semâ" yoluyla onlardan bu verileri aldığı düşünülebilir.

¹⁰¹ İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 3/455-456.

¹⁰² İbn Abdülberr, *el-İstî'âb*, 3/455.

¹⁰³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/426.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/527.

¹⁰⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 55/315.

¹⁰⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 40/251.

¹⁰⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 40/252.

¹⁰⁸ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 40/252.

¹⁰⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/334.

¹¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/433.

¹¹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 55/333-334.

¹¹² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 41/41.

¹¹³ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/391.

¹¹⁴ Ebü'l-Velîd Suleymân b. Halef, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh li-men harrace lehû'l-Buhârîyyu fî'l-Câmi'i's-sahîh*, thk. Ebû Lubâbe Hüseyin (Riyad: Dâru'l-Livâ, 1406/1986), 2/615; Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâtü'l-)meşâhîr ve'l-a'lâm*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1424/2003), 4/710.

¹¹⁵ bk. İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 47/490, 509, 50/342, 55/325; Tirmizî, *es-Sünen*, 11/356, 1/374, 1/376, 1/502, 2/7, 2/88.

¹¹⁶ Halîl b. Abdullâh b. Ahmed el-Kazvîni, *el-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâi'l-hadîs*, thk. Muhammed Sa'd Ömer İdrîs (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1409/1988), 1/201.

Ebû Ubeyd'in bu verilere ulaşmak için kendisine başvurduğu hocası Ebû Sâlih Abdullah b. Sâlih'in (öl. 223/838) ise Leys'in kâtibi olduğu bilinir.¹¹⁷ Yani Abdullah'ın da "semâ" veya "kıraat" yöntemiyle Leys'den rivayet aldığı söylenebilir. *el-Emvâl*'in müellifi Ebû Ubeyd'in Mısır'a gittiğinden yukarıda bahsedilmişti. Dolayısıyla bu seyahat sırasında söz konusu rivayetleri Ebû Sâlih'ten "semâ" veya "kıraat" metoduyla aldığı dile getirilebilir.

Tablo 6. Ebû Ubeyd'in Zührî'nin Öğrencisi Ukayl b. Hâlid Tarihiyle Naklettiği Urve b. Zübeyr Rivayeti

Adet	Konu	Sened Zinciri
1.	Hevâzin esirlerinin durumu	Urve>Zührî>Ukayl>Leys>Abdullah>Ebû Ubeyd ¹¹⁸

Ebû Ubeyd, Hevâzin esirleri hakkında bilgi veren Urve'nin rivayetini Zührî'nin öğrencisi Ukayl b. Hâlid el-Eylî (öl. 144/761) tarihiyle aktarır. Ukayl'in Mısır'da dört yıl boyunca Zührî'ye eşlik ettiği ve bundan dolayı "sâhibu kitâb" olarak nitelenmesi, Zührî'nin Eyle'deki arazisindeyken yanına gidip hadis yazdığının nakledilmesi,¹¹⁹ Ukayl'in hocasının rivayetlerini Mısır'da "semâ" veya "kıraat" ile aldığını gösterir. Ukayl'in öğrencisi Leys'e gelince; yukarıda belirtildiği üzere o, Mekke'de Zührî ile görüşüp Mısır'a döner. Ancak Mekke'de işitmediği bazı hadisleri Ukayl'den duyması üzerine Ukayl ile arasında hoca-talebe ilişkisi gerçekleşir. Nitekim bu hususa dikkat etmesinden dolayı İbn Ebû Zî'b, onun dindarlığının güzel olduğuna vurgu yapar. Öte yandan Nabia Abbott (öl. 1981) tarafından incelenen bir papirüsün Zührî'den, Ukayl aracılığıyla Leys tarafından nakledildiğinin tespit edilmesi, bu kanalla gelen verilerin uzun yıllar Mısır'da korunduğunu gösterir.¹²⁰ Hoca ve talebenin bu münasebetinden dolayı Leys'in söz konusu verileri "semâ" veya "kıraat" yöntemiyle aldığı ifade edilebilir. Yukarıda belirtildiği üzere Ebû Ubeyd de bu verileri hocası kâtibü'l-Leys Ebû Sâlih'ten "semâ" veya "kıraat" metoduyla Mısır'da almış olabilir.

Tablo 7. Ebû Ubeyd'in Zührî'nin Öğrencisi Muhammed b. İshak Tarihiyle Naklettiği Urve b. Zübeyr Rivayeti

Adet	Konu	Sened Zinciri
1.	Hudeybiye Antlaşması'nın maddeleri	Misver>Urve>Zührî>İbn İshak>Yezîd>Ebû Ubeyd ¹²¹

Ebû Ubeyd'in Hudeybiye Antlaşması'nın maddelerini içeren Urve kaynaklı rivayetleri edinmek için kendisinden nakilde bulunduğu Zührî'nin tarikinde Muhammed b. İshak (öl. 151/768) yer alır. Zührî ile İbn İshak'ın Mekke ve Medine'de beraber vakit geçirdikleri, hatta bir keresinde Zührî'nin genç yaştaki İbn İshak'ı işaret ederek: "Bu adam Medine'de kaldığı sürece ilim burada kaybolmaz." dediği, İbn İshak'ın geç kaldığı bir gün Zührî'nin kapıcısını çağırıp: "İbn İshak geldiğinde engel olma. [Sorgusuz bir şekilde içeriye girmesine izin ver.] dediği nakledilir.¹²² Öte yandan İbn Sa'd, İbn İshak'ın Medine'den çıkmadan önce gazveler veya savaşlar hakkında bir eser yazdığını ve Medineli İbrâhim b. Sa'd tarafından bu eserin nakledildiğini söyler.¹²³ Buradan İbn İshak'ın Hicaz'dan çıkmadan önce Zührî'den duyduklarını yazdığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı İbn İshak'ın, hocası Zührî'den duyduğu rivayetleri "semâ" ve "kıraat" yöntemiyle elde ettiği söylenebilir.

İbn İshak'ın öğrencisi Yezîd b. Hârûn'un (öl. 206/821) İbn İshak ile herhangi bir diyalogu kaynaklara yansımamıştır. Ancak İbn İshak'ın Hicaz'dan çıkıp Kûfe, Rey ve Bağdat'a gittiği bilinmektedir.¹²⁴ Yezîd'in de Bağdat'ta ilim meclislerine katıldığı¹²⁵ ve Ahmed b. Hanbel'e (öl. 241/855) çok fazla hürmet gösterdiği¹²⁶ nakledilir. Dolayısıyla Yezîd'in İbn İshak'tan Bağdat'ta ders aldığı söylenebilir. Yezîd'in, hocası hakkında: "Eğer elimde bir güç olsa İbn İshak'ı muhaddislerin başkanı (emîri) tayin ederdim." ifadesini kullandığı¹²⁷ ve Medine'de İbn İshak'ın rivayetlerini yazdırdığı¹²⁸ nakledilir. Dolayısıyla Yezîd'in İbn İshak'ın rivayetlerini Bağdat'ta "semâ" yöntemiyle edindiği söylenebilir. Ayrıca görme yetisi zayıfladığı zamanlarda kendisine bilmediği bir hadisin sorulması üzerine kitabından kontrol etmesi için câriyesine emirde

¹¹⁷ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 86.

¹¹⁸ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 117, 118.

¹¹⁹ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 41/41, 46; Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, 3/1038.

¹²⁰ bk. Hüseyin Akgün, "İbn Şihâb ez-Zührî'ye (öl. 124/742) Nispet Edilen Mısır Menşeli Bir Papirüsteki Rivâyetlerin Mütâbaat Bakımından İncelenmesi", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (Eylül 2020), 651-687.

¹²¹ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 157.

¹²² İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/191-92.

¹²³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/401.

¹²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/323.

¹²⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 35/20.

¹²⁶ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1/297.

¹²⁷ Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 6/505.

¹²⁸ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Şeybe es-Sedûsî, *Mulahhas min müsnedi Ya'kûb b. Şeybe*, thk. Alî b. Abdullâh es-Sayyâh (Kahire: Dâru İbni'l-Cevzî, 1430/2008), 42.

bulunması¹²⁹ ve hafızasına yardımcı olması için verilerini yazdığı bir kitabının olduğunun söylenmesi¹³⁰ kitap sahibi olduğunu gösterir. Yazdığı rivayetleri İbn İshak'a okumuş olabileceğinden "kıraat" yöntemini tercih ettiği de dile getirilebilir.

Ebû Ubeyd ile hocası Yezîd arasında gerçekleşen bir diyalog açık bir şekilde kaynaklarda zikredilmemektedir. Ancak Ebû Ubeyd'in rivayetleri Yezîd'den "semâ" yöntemiyle aldığı muhtelif kaynaklarda belirtilmiştir.¹³¹ Öte yandan Ebû Ubeyd'in de Bağdat'ta bulunup Ahmed b. Hanbel'in ilim meclislerine katıldığı nakledilir.¹³² Sonuç olarak Ebû Ubeyd'in, rivayetleri hocası Yezîd'den Bağdat'ta aldığı ifade edilebilir. Ayrıca Ebû Ubeyd'in burada da "semâ"nın yanı sıra "kıraat" yöntemiyle rivayet edindiği dile getirilebilir.

Tablo 8. Ebû Ubeyd'in Zührî'nin Öğrencisi İbn Cüreyc Tarihiyle Naklettiği Urve b. Zübeyr Rivayeti

Adet	Konu	Sened Zinciri
1.	Hayber gelirlerinin toplanma usulü	Âişe>Urve>Zührî>İbn Cüreyc>Haccâc>Ebû Ubeyd ¹³³

Ebû Ubeyd, Hayber gelirleri ile ilgili rivayeti Zührî'nin Abdilazîz b. Cüreyc el-Kureşî el-Mekkî (öl. 150/767) adlı öğrencisinin tarihiyle aktarır. İbn Cüreyc, 80/699 yılında Mekke'de doğar.¹³⁴ Mekkeli âlim Atâ b. Ebî Rebâh'ın (öl. 114/732) yanında 17-18 yıl talebelik yapar.¹³⁵ Atâ vefat ettikten sonra 7 yıl da bir başka Mekkeli âlim Amr b. Dînâr'ın (öl. 126/744 [?]) yanında bulunur.¹³⁶ Sonrasında ilk olarak İbrâhim b. Abdullah'ın isyanından önce, yani 145/763 yılından önce Basra'ya gider.¹³⁷ Devamında Ahmed b. Hanbel'in anlattığına göre Bağdat'a gidip Abdullah b. Abbas'ın (öl. 68/687-88) rivayetlerini topladığı bir eserini Halife Ebû Ca'fer el-Mansûr'a (öl. 158/775) takdim eder.¹³⁸ Onun Mekke ve Medine'de bulunmasına, hatta Zührî ile karşılaşmasına¹³⁹ rağmen rivayetlerini işiterek almadığı görülmektedir. Zira kendisi: "Ben Zührî'den bir şey duymadım, o bana bir cüz verdi." şeklinde bir açıklama yapar. Nitekim yukarıdaki rivayeti İbn Cüreyc, Zührî'nin diğer öğrencilerinden farklı olarak meçhul bir sigayla: "Haber edildiğime göre İbn Şihâb şöyle rivayet etmiştir." kalıbıyla aktarır. İbn Cüreyc, Hişâm b. Urve'nin rivayetlerini de benzer şekilde elde eder. Nakledildiğine göre o, Hişâm'ın yanına gidip: "Falana verdiğin sahîfe senin hadislerini mi içeriyor?" diye sorar, o da: "Evet." der. Bunun üzerine onun eserinden nakilde bulunmaya başlar.¹⁴⁰ O, yöntem olarak kıraat ile kitaptan nakli eşit gördüğünü söyler.¹⁴¹ Dolayısıyla İbn Cüreyc'in "icâzetli münâvele" yöntemiyle Zührî'den rivayet aldığı görülmektedir.

Ebû Ubeyd'in nakilde bulunduğu Haccâc b. Muhammed'in (öl. 206/821) *Kitâbü't-Tefsîr* dışındaki bütün eserlerini hocası İbn Cüreyc'e okuduğu, yani "kıraat" yöntemini tercih ettiği nakledilir.¹⁴² Haccâc'ın ise hayatının bir kısmını Bağdat ve Misis'te geçirdiği ama Bağdat'ta vefat ettiği nakledilir.¹⁴³ Dolayısıyla İbn Cüreyc ile Haccâc'ın Bağdat'ta hoca-talebe ilişkisi kurdukları dile getirilebilir. *el-Emvâl*'in müellifi Ebû Ubeyd'in Haccâc hakkında herhangi bir sözü kaynaklarda bulunmamaktadır. Ancak Ebû Ubeyd'in Misis'e gitmediği bilindiğinden dolayı uzun yıllar kaldığı Bağdat'ta Haccâc ile karşılaşp ders aldığı ifade edilebilir. Nitekim İbnü'l-Cezerî (öl. 833/1429) Ebû Ubeyd'in "kıraat" yöntemiyle Haccâc'dan nakilde bulunduğunu söyler.¹⁴⁴

Sonuç

Bu makalede Ebû Ubeyd'in fıkıh kitabı olarak hazırladığı *Kitâbü'l-Emvâl* adlı eserindeki Urve'ye ait siyer rivayetlerinin nasıl bir nakil sürecinden geçtiği takip edilmiştir. Yapılan bu çalışmada Urve'nin başta teyzesi Hz. Âişe olmak üzere muhtelif sahâbîlerden duyduğu rivayetleri yazdığı ortaya konmuştur. Kaleme aldığı bu verileri oğlu Hişâm'a önce yazdırıp akabinde doğru yazdığından emin olmak için kendisine

¹²⁹ Bâcî, *et-Ta'dîl ve't-tecrîh*, 3/1235.

¹³⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, 30/476.

¹³¹ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 49/62; Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 14/392; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 8/501.

¹³² İbn Ebî Ya'lâ, Ebû'l-Hüseyn İbn Ebî Ya'lâ Muhammed b. Muhammed, *Tabakâtu'l-Hanâbile*, thk. Muhammed Hâmid el-Fakî (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1371/1952), 1/259; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 7/111.

¹³³ Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, 442.

¹³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/53.

¹³⁵ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/145.

¹³⁶ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/146.

¹³⁷ bk. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/538.

¹³⁸ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/143.

¹³⁹ Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, 12/144.

¹⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/54.

¹⁴¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/54.

¹⁴² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/142.

¹⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 9/495.

¹⁴⁴ Ebû'l-Hayr Şemsuddîn b. el-Cezerî Muhammed, *Gâyetu'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, thk. Gotthelf Bergstraesser (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1351/1932), 1/203.

okuttuğu yani kıraat yöntemiyle rivayet aktardığı tespit edilmiştir. Hişâm'ın verileri bu şekilde aldığı açık bir şekilde kaynaklarda belirtilmişken evlatlığı Ebû'l-Esved ile öğrencisi Zührî'nin rivayetleri nasıl aldığı açık bir şekilde belirtilmemiştir. Ancak oğlu Hişâm'a bulunduğu tavsiyeyi diğer öğrencilerine de vermiş olabileceği düşünülebilir. Zira söz konusu öğrencilerin bu verileri yazarak kayda geçirdiği çeşitli eserlerde belirtilmiştir. Netice itibarıyla Urve'nin öğrencilerinin bilgileri kıraat yöntemiyle aldığı görülmektedir.

Urve'den nakledilen bu rivayetlerin 18'i *Kitâbü'l-Emvâl*'de bulunmaktadır. Bunlardan 4'ü, oğlu Hişâm ve diğer öğrencileri vesilesiyle Ebû Ubeyd'e ulaşır. Hişâm'ın bu verileri öğrencilerine muhtelif yöntemlerle naklettiği görülmektedir. Söz gelimi Mısırlı öğrencisi Leys'in icâzetli kitâbet; Kûfeli öğrencisi İbn Ebû Zâide ve Ebû Muâviye'nin semâ ile hocaları Hişâm'ın verilerine sahip olduğu aktarılmaktadır. Söz konusu dönemde yani 2/8. asırda verilerin kıraat yöntemiyle alındığına dair açık bir ifade kullanılmamaktadır. Bundan dolayı eser sahibi olan öğrencilerin semân yanı sıra kıraati de tercih etikleri düşünülebilir. Netice itibarıyla Hişâm'ın Kûfeli bu iki öğrencisinin semâ ile birlikte kıraat yöntemiyle de hadis aldıkları söylenebilir.

Urve'nin evlatlığı Ebû'l-Esved'in *Kitâbü'l-Emvâl*'de 10 adet rivayeti vardır. Bunların hepsi Abdullah b. Lehîa tarafından aynı sened silsilesiyle nakledilmiştir. Ebû'l-Esved'in Mısır'a gidip Urve'nin *Kitâbü'l-Meğâzî* adındaki bir eserini naklettiği aktarılır. Duyduklarını yazdığı bilinen öğrencisi Abdullah b. Lehîa'nın da hocasının rivayetlerini semâ ile aldığı bilinir ancak kıraati tercih ettiği de söylenebilir. Urve'nin diğer öğrencisi Zührî'nin ise *el-Emvâl*'de 4 rivayeti vardır. Bunlar da dört öğrenci tarafından iki farklı yöntemle nakledilmiştir. Zührî'nin verilerini kaydeden Yûnus, Ukayl ve İbn İshak'ın semâ veya kıraat yöntemiyle rivayet aldıkları tespit edilmişken İbn Cüreyc'in icâzetli münâvele metoduyla hocasının verilerine sahip olduğu ortaya konmuştur.

el-Emvâl müellifi Ebû Ubeyd'in Urve'nin söz konusu rivayetlerini ilk olarak bulunduğu Bağdat'ta Yezîd b. Hârûn ve Haccâc b. Muhammed'den, sonra rihle yaptığı Kûfe'de İbn Ebû Zâide ve Ebû Muâviye'den, Kûfe'den sonra gittiği Mısır'da Osmân b. Sâlih ve Abdullah b. Sâlih'ten semâ veya kıraat yöntemiyle edindiği tespit edilmiştir. Böylece *Kitâbü'l-Emvâl*'de nakledilen siyer rivayetlerinin sabit/belirli bir aktarım metodu olmasa da hocadan doğru bir şekilde aktarım sağlanması için rihlelerin yapıldığı ve ehemmiyet gösterildiği ortaya çıkmıştır. Bunun en açık örneği Leys'in Mekke'de Zührî'yi görüp ondan hadis almasına rağmen işitmediği bazı rivayetleri Mısır'da akranı Yûnus b. Yezîd'den duyunca rivayeti Yûnus'tan alıp isnadına onun adını da eklemesidir. Rivayetlerin hangi edâ yöntemiyle ve nerede nakledildiğinin bilinmesi erken döneme dair bilgi sunan rivayetlerin İslâm dünyasının hangi bölgelerine yayıldığını ve bu bölgelerdeki ulemânın rihlelerinin takip edilmesini sağlayabilir. Daha erken dönemde ortaya çıkmış/çıkacak matbu eserler ile nakil sürecinden geçmiş metinler arasında karşılaştırma yapılabilir. Böylece isnad ile nakledilen metinlerin kendi içinde bir dönüşüm geçirip-geçirmediği daha net olarak tetkik edilebilir. Ayrıca incelenen kitabın hangi dönem aralığında yazıldığı tespit edilerek dönemin siyasi ve sosyo-kültürel şartlarının eser yazılmasında ne denli etkili olduğu yorumlanabilir. Bununla birlikte ulemânın rihle yaptığı şehirlerin söz konusu dönemde niçin göç aldığı farklı açılardan değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Âdil Abdülgâfûr Abdülgânî. *Merviyâtü 'Urve b. ez-Zübeyr fî's-siyeri ve'l-meğâzî*. Medine: el-Câmi'atü'l İslâmiyye Külliyyetü'l-Hadîsi's-Şerîf, Doktora Tezi, 1413/1992.
- Akgün, Hüseyin. "İbn Şihâb ez-Zührî'ye (Öl. 124/742) Nispet Edilen Mısır Menşeli Bir Papirüsteki Rivâyetlerin Mütâbaat Bakımından İncelenmesi". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/2 (Eylül 2020), 651-687. <https://doi.org/10.33415/daad.750836>
- Âşıkkutlu, Emin, "Cerh ve Ta'dîl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/394-401. Ankara: TDV Yayınları, 1993.
- Aycan, İrfan, "Urve b. Zübeyr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/183-185. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef. *et-Ta'dîl ve't-tecrîh li-men harrace lehû'l-Buhâriyyu fî'l-Câmi'i's-sahîh*. thk. Ebû Lubâbe Hüseyin. 3 cilt. Riyad: Dâru'l-Livâ, 1406/1986.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdâdî. *Târîhu Bağdâd*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 16 cilt. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422/2002.
- Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî. *el-Câmi'u'l-müsnedu's-sahîhu'l-muhtasar*. 9 cilt. Kahire: Dâru's-Şa'b, 1407/1987.
- Cook, Michael. "The Opponents of the Writing of Tradition in Early Islam". *Arabica* 44/4 (1997), 437-530. <https://doi.org/10.1163/1570058972582317>
- Crone, Patricia. *Meccan Trade and the Rise of Islam*. Princeton: Princeton University Press, 1987.
- Crone, Patricia-Cook, Michael. *Hagarism: The Making of the Islamic World*. London: Cambridge University Press, 1977.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hadis Usûlü (Şekil ve Örneklerle)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 41. Basım, 2016.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*. thk. Muvaffak b. Abdullah b. Abdülkadir. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1406/1986.
- Demircan, Adnan. "Biyografik Eserler" *İslam Tarihi Kaynakları*. ed. Adnan Demircan. İstanbul: Mana Yayınları, 2019.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullâh b. Ahmed el-İsfahânî. *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*. 10 cilt. Mısır: es-Sâ'ade, 1394/1974.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm el-Herevî el-Ezdî. *Kitâbü'l-Emvâl*. thk. Muhammed Halîl Herrâs. Mısır: Mektebetü'l-Külliyatî'l-Ezheriyye; Darü'l-Fikr, 1401/1981.
- Ebû Ya'lâ el-Halîlî, Halîl b. Abdullâh b. Ahmed el-Kazvîni. *el-İrşâd fî ma'rifeti 'ulemâ'i'l-hadîs*. thk. Muhammed Saîd Ömer İdrîs. 3 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1988.
- Ebû Yûsuf, Ya'kûb b. Şeybe es-Sedûsî. *Mulahhas min müsnedi Ya'kûb b. Şeybe*. thk. Alî b. Abdullâh es-Sayyâh. Kahire: Dâru İbni'l-Cevzî, 1430/2009.
- Goldziher, Ignaz. *İslam Kültürü Araştırmaları*. çev. Mehmed Said Hatiboğlu - Cihad Tunç. 2 Cilt. Ankara: OTTO Yayınları, 2019.
- Görke, Andreas - Schoeler, Gregor. "En Erken Siyer Metinlerinin Yeniden İnşası 'Urve b. ez-Zubeyr Külliyyatında Hicret". çev. Öznur Özdemir. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 56/2 (Aralık 2015), 165-177.
- Görke, Andreas. "İlk İslâm Âlimlerine Göre Megâzî ile Hadis Arasındaki İlişki". çev. Kevser Özdoğan. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/36 (2019), 685-706. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.534401>
- Görke, Andreas. "The Relationship Between Maghâzî and Hadîth in Early Islamic Scholarship". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 74/2 (Haziran 2011), 171-185. <https://doi.org/10.1017/S0041977X11000012>
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali. *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*. thk. Mâhir Yâsîn el-Fahl. 2 cilt. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1432/2011.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî. *Takyîdül- 'ilm*. Beyrût: İhyâü's-Sünneti'n-Nebeviyye, t.y.
- Horovitz, Josef. *İslami Tarihçiliğin Doğuşu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Hoyland, Robert. "Writing the Biography of the Prophet Muhammad: Problems and Solutions". *History Compass* 5/2 (Mart 2007), 581-602. <https://doi.org/10.1111/j.1478-0542.2007.00395.x>
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed el-Kurtubî. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. thk. Alî Muhammed Mu'avvid-Âdil Abdulmevcûd. 4 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed. *el-İntikâ fî fedâilî's-selâseti'l-'e'immeti'l-fukahâ*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1350/1931.

- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b el-Cürcânî. *Esâmî men ravâ Muhammed Mu'avvid 'anhum Muhammed b. İsmâ'îl el-Buhârî min meşâyihîhî*. thk. Âmir Hasan Sabrî. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1414/1993.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen (öl. 571/1176). *Târîhu Dimeşk*. thk. Ömer b. Garâme el-Amravî. 80 cilt. Dimaşk: Dâru'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Ebî Hâtım, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed er-Râzî. *el-Cerh ve't-ta'dîl*. Haydarâbâd: Tab'atu Meclis-i Dâireti'l-Ma'ârifî'l-Osmâniyye, Dâr-u İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1371/1952.
- İbn Ebî Hayseme, Ebû Bekir Ahmed b. Ebî Hayseme. *et-Târîhu'l-Kebîr*. thk. Salâh b. Fettî. 4 cilt. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 1427/2006.
- İbn Ebî Ya'lâ, Ebû'l-Hüseyn Muhammed b. Muhammed. *Tabakâtu'l-Hanâbile*. thk. Muhammed Hâmid el-Fakî. 2 cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, t.y.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhibbuddîn el-Hatîb. 13 cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbü't-tehzîb*. Hindistan: Dâiretu'l-Ma'ârifî'n-Nizâmîyye, 1326/1908.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtım Muhammed el-Büstî. *es-Sikât*. thk. Şerefu'd-Dîn Ahmed. 9 cilt. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 1395/1975.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'd b. Menî'. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Alî Muhammed Ömer. 11 cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1421/2001.
- İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn b. el-Cezerî Muhammed. *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'*. thk. Gotthelf Bergstraesser. 3 cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1351/1932.
- Juynboll, Gualtherus Hendrik Albert. *Oryantalistik Hadis Araştırmaları*. çev. Mustafa Ertürk. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.
- Kahveci, Nuri. "İslâmî İlimlerde Fıkıh-Siyer İlişkisi". *İslâmî İlimlerde Siyer*. ed. Feyza Betül Köse. 77-92. Kahramanmaraş: SAMER, 2019.
- Kızıl, Fatma. "Sîret ya da Sünnet: Oryantalistler Tarafından Çizilen Sınırlar". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 13/2 (Aralık 2015), 7-25.
- Kızıl, Fatma. *Müşterek Râvi Teorisi ve Tenkidî*. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Kızıl, Fatma. *Oryantalistlerin Hadislerin Menşeiini Tespite Yönelik Yöntemleri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Lammens, Henri. "Qoran et tradition, comment fut composée la vie de Mahomed". *Recherches de Science Religieuse* 1/1 (1910), 27-51.
- Mizzî, Cemâlüddîn Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. Abdurrahmân Cemâlüddîn. *Tehzîbu'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf. 35 cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Montgomery, James E. *The Biography of Muhammad*. çev. Uwe Vagelpohl. New York: Routledge, 2011.
- Motzki, Harald. *İsnad ve Metin Bağlamında Hadis Tarihlendirme Metotları*. çev. Bekir Kuzudışli. İstanbul: İz Yayıncılık, 2011.
- Mustafa es-Sibâi. *es-Sünnetü ve mekânetuhâ fî't-teşrî'i'l-İslâmiyyi*. Kahire: Dâru's-Selâme, 2017.
- Öz, Şaban. *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, 2008.
- Özer, Salih. *İsnad Analiz Yöntemleri: G.H.A. Juynboll, Joseph Schacht, Herald Motzki*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Schacht, Joseph. "Peygamberin Sünneti" Tabiri Hakkında". çev. Mehmet Said Hatiboğlu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/1 (1970), 81-84.
- Schacht, Joseph. *The Origins of Muhammadan Jurisprudence*. Oxford: Clarendon Press, 1950.
- Schöller, Marco. *Exegetisches Denken und Prophetenbiographie: Eine quellenkritische Analyse der Sira-Überlieferung zu Muhammads Konflikt mit den Juden*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1998.
- Sehâvî, Şemsüddîn Ebû'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed. *et-Tuhfetü'l-latîfe fî târihi'l-Medîneti's-şerîfe*. 2 cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1414/1993.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdulkerîm b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî. *Edebü'l-implâ ve'l-istimlâ'*. thk. Marx Weisweiler. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1401/1981.
- Sezgin, Fuat. *Buhârî'nin Kaynakları*. İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1956.
- Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ. *es-Sünen*. thk. Heyet. Kahire: Dârü't-Te'sîl, 1435/2015.
- Topgöl, Muhammed Enes. *Rivayetten Râviye: Cerh-Ta'dîl Hükümleri Nasıl Oluşturdu?* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2019.
- Urve b. Zübeyr, Ebû Abdullah el-Esedî el-Kureşî. *Meğâzî Rasûlillâh li-'Urve b. ez-Zübeyr*. Riyad: Mektebetü't-Terbiyetü'l-Arabî li-Düvelî'l-Halîc, 1401/1981.
- Wansbrough, John E. *The Sectarian Milieu: Content and Composition of Islamic Salvation History*. Oxford: Oxford University Press, 1978.

- Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekerîyyâ el-Bağdâdî. *Su‘âlâtü İbni’l-Cuneyd*. thk. Muhammed b. Alî el-Ezherî. Kahire: el-Fârûkû'l-Hadîse, 1428/2007.
- Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Maîn. *Târîhu İbn Ma‘în rivâyetu’d-Dârimî*. thk. Ahmed Muhammed Nûr Seyf. Dimaşk: Dâru'l-Me‘mûn, 1401/1981.
- Yılmaz, Halil İbrahim. *Urve b. Zübeyr (öl. 94/713)*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2021.
- Yücel, Ahmed. *Hadîs İstılahlarının Doğuşu ve Gelişimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2020.
- Zehebî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed. *Mîzânu'l-i‘tidâl fî nakdi'r-ricâl*. thk. Muhammed Rıdvân v.d.. Dimaşk: Müessesetü'r-Risâle, 1430/2009.
- Zehebî, Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru a‘lâmi'n-nübelâ*. 18 cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006.
- Zehebî, Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-(tabakâtü'l-)meşâhîr ve'l-a‘lâm*. thk. Beşşâr Avvâd Ma‘rûf. 15 cilt. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1424/2003.